

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Písemná práce k bakalářské zkoušce

Osvojení, jako forma náhradní rodinné péče.

Sociální služby osvojitelům. Jejich využití v průběhu procesu osvojování a následná péče o rodinu.

Studijní obor:

**Sociální práce se zaměřením na komunikaci
a aplikovanou psychoterapii**

Jitka Chlupáčová

Vedoucí práce: **PhDr. Hana Pazlarová, PhD.**

2008

„ Prohlašuji, že jsem tuto písemnou práci k bakalářské zkoušce vypracovala samostatně a cituji v ní veškeré prameny, které jsem použila“.

V Praze dne   2008

Jitka Chlupáčová

.....
podpis studenta

Poděkování

Tímto děkuji PhDr. Haně Pazlarové, PhD. za odborné vedení mé bakalářské práce.

Motto:

„ Pojd' ke mně a dotkni se mě!

Neublíží mi tíha tvé rozechvělé péče.

*Přiviň mě k srdci, objímej pevně a dlouze,
neboť jsem ztracený a unáší mě oceán života.“ (ARCHEROVÁ.,2001, s.7).*

Osvojení – sociální služby pro osvojitele

OBSAH:

ÚVOD	7
Osobní motivace k výběru tématu práce	
Rozvržení a členění práce	8

Teoretická část

1 FORMY NRP	10
1.1 Ústavní péče	
1.2 Pěstounská péče	11
1.2.1 Individuální pěstounská péče	12
1.2.2 Skupinová pěstounská péče	
1.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	13
1.2.3 Poručenství	
1.2.4 Opatrovnictví	
1.3 Osvojení.....	14
1.3.1 Osvojení zrušitelné.....	15
1.3.2 Osvojení nezrušitelné	
1.3.3 Mezinárodní osvojení	

2 HLAVNÍ ROZDÍLY MEZI OSVOJENÍM A PĚSTOUNSKOU PÉČÍ	17
---	----

3 ÚČASTNÍCI PROCESU OSVOJENÍ	20
3.1 Rodiny toužící po dítěti	
3.2 Dítě bez rodiny.....	22
3.3 Sociální pracovník.....	23

4 PROCES VEDOUcí K OSVOJENí	24
4.1 Co je třeba zvážít	
4.2 Poradenství v oblasti NRP.....	25
4.3 Posuzování rodiny.....	26
4.4 Období čekání.....	27
4.5 První kontakt s dítětem a jeho postupné začleňování do rodiny....	28
5 MOŽNÁ ÚSKALÍ	30
5.1 Očekávání a přístup rodičů	
5.2 Minulost dítěte.....	31
5.3 Dědičné vlivy.....	32
6 SYSTÉM SOC. SLUŽEB PRO OSVOJITELE V ČR	34
<i>Praktická část</i>	
7 KASUISTIKY	37
8 DISKUZE	45
ZÁVĚR	48
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ	50

ÚVOD

Osobní motivace k výběru tématu bakalářské práce

Téma náhradní rodinné péče mě oslovilo proto, že si uvědomuji, jak moc důležitá je pro dítě fungující rodina. Při své práci au-pair, převážně v zahraničí, jsem pobývala v několika různých rodinách. Celkem jsem během šesti let měla možnost trávit čas v pěti různých domácnostech, které byly od sebe navzájem velmi odlišné. Nejen, že jsem zde poskytovala svou péči „cizím“ dětem, ale zároveň jsem zde byla v roli pozorovatelky vzájemných partnerských a rodinných vztahů. Bohužel musím konstatovat, že ne vždy byly tyto vztahy ideální. Převážně rozpory rodičů se značně projevovaly na chování a prožívání jejich dětí. Velmi silně jsem si v těchto situacích uvědomovala, jak moc tyto děti svou rodinu prožívají. Jak jsou šťastné, když je vše v pořádku a na druhou stranu, jak je problémy rodičů trápí.

Ať už byly vztahy v rodinách všelijaké a i přesto, že v některých rodinách neměli rodiče na své děti skoro žádný čas a téměř veškerou péči o ně obstarávala „cizí“ osoba, přeci ve všech těchto rodinách byli táta s mámou pro své děti těmi nejlepšími a nejužasnějšími osobami na světě. Byli to jejich hrdinové, jejich vzory.

S touhou po bezproblémové rodině jsem se setkávala i u mnoha dětí při své praxi na dětské psychiatrické klinice v Motole. Velmi často se na tomto místě ocitly právě proto, že jejich rodina byla nefunkční a někdy až patologická.

Při akcích pro děti, které připravovala nezisková organizace Rozmarýna, jsem měla možnost podívat se přímo do prostředí dětského domova. Během práce s dětmi, které měly zájem podílet se na připraveném programu jsem měla možnost poznat, jak jsou zvědavé, šikovné, živé. Že ty děti z „děcáku“ nejsou vůbec „divné“. Mezi nimi jsem najednou nedokázala pochopit, jak je možné, že se zde ocitne taková spousta fajn dětí.

Začala jsem se více zajímat o tuto problematiku a o možnosti umístění dětí do náhradních rodin. Zajímalo mě, jak složitá je tato „cesta ke šťastné rodině“, kdo a co při ní může pomoci a s jakými úskalími se během ní můžeme setkávat. Všechny tyto cesty by potom měla spojovat naděje, že se v životě těchto dětí objeví jejich „vlastní“ mamky a tatkové, jejich hrdinové.

Rozvržení a členění práce

Tato práce se skládá z části teoretické a části praktické.

V první kapitole své práce se zabývám jednotlivými formami náhradní rodinné péče, včetně péče ústavní. Druhy a možnosti pěstounské péče a osvojení pak podrobněji popisují v jednotlivých podkapitolách.

Na tuto kapitolu poté navazuji shrnutím hlavních rozdílů mezi formou pěstounské péče a osvojením.

V dalších částech se již zaměřuji pouze na formu osvojení.

Nedílnou součástí mé práce je kapitola, která představuje jednotlivé účastníky osvojovacího procesu. Jednak je jím rodina, která touží po dítěti, dále samotné dítě a velmi důležitou roli zde zastává sociální pracovník.

Následuje kapitola, zabývající se samotným procesem osvojení. V několika na sebe navazujících podkapitolách zde popisují, čím vším výše uvedení účastníci musejí projít a jaké úkoly je čekají, než budou moci vytvořit společně novou rodinu.

Aby byl tento rodinný svazek všestranně uspokojivý, je nutné počítat a připravit se na jednotlivá úskalí, která se mohou vyskytnout. Těmito se zabývám v páté kapitole své práce. Hlavní z nich popisují podrobněji v podkapitolách.

V šesté kapitole se snažím zmapovat sociální služby pro osvojitele, které se nabízejí v České Republice. Tyto služby by měly být pomocí pro rodiny jak během očekávání, následnému poznávání a sblížení, tak právě i v případech, kdy rodina narazí na nějaké ze zmíněných úskalí.

Sedmou kapitolou se dostávám ke své praktické části. Uvádím zde dvě kasuistiky rodin, které se rozhodly pro osvojení. Snažím se v nich zaměřit převážně na to, jak u nich proces osvojení probíhal, zda – li a jak využívaly jednotlivé sociální služby, popřípadě, co postrádaly a co by viděly jako možnosti zlepšení.

Následuje diskuze, ve které se snažím shrnout poznatky z kasuistik a doplňuji je vlastními postřehy, či návrhy. Zároveň zde upozorňuji na nedostatečnost těchto závěrů vyplývajících z kasuistik z důvodů jejich malé početnosti a odkazuji se na pokračování v tomto tématu formou obsáhlejšího šetření v případě své diplomové práce.

Závěrem rekapituluji postup této práce a snažím se vystihnout nejdůležitější poznatky z jednotlivých kapitol a postřehy z kasuistik. Nakonec nastiňuji možnost budoucího pokračování v mapování potřeb osvojitelů, co se sociálních služeb týče.

1 FORMY NÁHRADNÍ RODINÉ PÉČE

Existují tři nejznámější formy náhradní rodinné péče. Jsou jimi ústavní péče, pěstounská péče a osvojení. Je otázkou, zda počítat ústavní péči mezi formy náhradní rodinné péče, když se zde nejedná o umístění dítěte do rodiny, ale skutečností je, že i tento způsob péče je náhradou za péči původní rodiny.

Ve své práci se budu zabývat převážně umístěním dětí do náhradních rodin, to znamená formami pěstounské péče a speciálně se zaměřím na proces osvojení.

1.1 Ústavní péče

Tato forma náhradní rodinné péče nastupuje tam, „*kde rodina z některých důvodů v péči o dítě naprosto selhává a není možné, či vhodné zvolit osvojení či pěstounskou péči*“ (MATĚJČEK aj., 1999, s. 39). Ať už se jedná o kojenecké ústavy, dětské domovy či diagnostické ústavy, cílem by vždy mělo být, aby zde dítě setrvalo co nejkratší dobu. Největším handicapem těchto zařízení je to, jak také uvádí ve své knize Matějček aj., že „*dítě zde není svěřováno do péče konkrétního náhradního rodiče či vychovatele, ale do péče neosobní instituce, v níž konkrétní vychovatelé přejímají jen částečnou a dílčí odpovědnost, přičemž dálkovým opatrovníkem dítěte bývá příslušná sociální pracovnice*“ (MATĚJČEK aj., 1999, s. 39). Přesto, že v dnešní době je většina dětských domovů tzv. rodinného, či bytového typu a v tomto smyslu došlo oproti dobám minulým k velkému posunu, nenahradí tento způsob spolubytí smysl opravdového přirozeného rodinného soužití.

Jak už jsem zmínila, tato forma péče by měla být pokud možno jen formou na dobu nejnutnější. Skutečností však bohužel bývá, že velká většina dětí zde umístěných není volná pro možnost osvojení a pokud jsou, tak pouze některé z nich jsou pro osvojení skutečně vhodné. Proto bývá cílem pokusit se tyto děti umístit co nejdříve alespoň do péče pěstounské. I

pro tuto formu však platí různá omezení. „S přirozeným právem dítěte žít v rodině a poznat rodičovskou lásku, přichází do konfliktu celá řada vnějších a vnitřních činitelů. Než se toto všechno prošetří, uběhne spousta času, který pracuje proti zájmům dítěte“ (SCHMIDTOVÁ, 1990, s 117).

1.2 Pěstounská péče

Pěstounská péče je upravena v zákoně 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů; v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů – ustanovení o zprostředkování pěstounské péče, o zařízení pro výkon pěstounské péče; v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů – dávky pěstounské péče, a v právních předpisech o sociálním zabezpečení – nemocenské a důchodové pojištění pěstounů. Dále také v tzv. Úmluvě o právech dítěte 104/1991 Sb., která byla vyhlášena Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 a kterou ratifikovalo 193 států. Stala se součástí našeho právního řádu a její ustanovení, vzhledem k tomu, že jde o mezinárodní dokument, mají přednost před zákonem, což vyplývá z čl. 10 Ústavy ČR 1/1993 Sb.

Pěstounská péče bývá definována jako: „ Státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali“. Vzniká rozhodnutím soudu a v mimořádných případech může soud rozhodnout také o zrušení pěstounské péče. Přirozeně zaniká dosažením zletilosti dítěte. Pokud jde o dítě nezaopatřené, např. soustavně se připravující na budoucí povolání, může trvat až do 26 let věku dítěte (KOVAŘÍK aj., 2004).

Je samozřejmé, že podstatou není hmotné zajištění dítěte a rodiny, která se rozhodla o něj postarat. Prvotní je zde zájem o to, aby dítě vyrůstalo v rodinném prostředí, které by mu mělo být podporou převážně v psychosociální rovině. Cílem pěstounské péče je poskytnout náhradní rodinné prostředí převážně těm dětem, u kterých by neosobní ústavní forma mohla narušit jejich vývoj (MATĚJČEK aj., 1999). Jelikož se toto

riziko týká většiny dětí v ústavní péči, doporučuje se pěstounská péče navíc v těch případech, kdy dítě není volné pro osvojení. Mohou pro to být důvody právní, sociální, psychologické a nebo zdravotní.

Co se svazku mezi dítětem a rodičem týče, je poněkud volnější, než je tomu u osvojení. V jakém smyslu a jaké to s sebou nese výhody i nevýhody, popíši v kapitole o nejpodstatnějších rozdílech mezi pěstounskou péčí a osvojením.

1.2.1 Individuální pěstounská péče

Tato forma pěstounské péče probíhá v běžném rodinném prostředí s pěstounem a pěstounkou. Ti mají většinou vlastní děti, nebo již své děti vychovali. Pěstouny se mohou také stát příbuzní dítěte. Nejčastěji to bývají prarodiče, ale mohou jimi být i jiní příbuzní.

1.2.2 Skupinová pěstounská péče

S touto formou se setkáváme v tzv. „zařízeních pro výkon pěstounské péče“, čímž mohou být například velké pěstounské rodiny, někdy i s vlastními dětmi pěstounů a dalších třeba čtyři až šest přijatých (MATĚJČEK aj., 2002).

Dalším typem jsou SOS dětské vesničky. Zde jako náhradní rodič figuruje pouze matka – pěstounka. K nápomoci má další osobu, které se říká „teta“. Chybí zde role otce v rodině. Se skupinou přibližně šesti svěřených dětí různého věku a pohlaví bydlí ve vlastním domečku. Deset až dvanáct těchto domečků tvoří Vesničku.

Jedním ze specifíků SOS dětských vesniček je i snaha umístit zde sourozence. Leckdy se jedná o celé sourozenecké skupiny, které dříve bývaly často rozptýlené i po několika ústavních zařízeních (KOVAŘÍK aj., 2004).

Co pohání tyto rodiny v náročném životním úkolu, jakým je vytváření domova hned několika „cizím“ dětem najednou? Prý je to prosté. Každý

den má víc životní náplně, je pestřejší, rozmanitější. Tyto lidi to opravdu baví (PACNEROVÁ, BUBLEOVÁ, 1998).

1.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Zákon č. 359/1999 byl o tuto formu NRP rozšířen předpisem č. 134/2006 Sb. Jde tedy o poměrně novou záležitost a bohužel zatím stále málo využívanou.

Soud může svěřit dítě do této péče osobám, které jsou zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče na přechodnou dobu v případě, že rodič momentálně nemůže ze závažných důvodů dítě vychovávat nebo na dobu, než se rozhodne o právní volnosti dítěte k osvojení (HOLUB aj., 2007).

1.2.4 Poručenství

Poručník je ustanoven soudem v případě úmrtí rodičů dítěte nebo v případě jejich zbavení rodičovské odpovědnosti, či nesvéprávnosti. Stejně, jako pěstoun, i poručník má nárok na hmotné zabezpečení. Je zákonným zástupcem dítěte v rozsahu práv, které se týkají výchovy dítěte, jeho zastupování a správy majetku. Zda a jak svou funkci vykonává kontroluje soud v určitých, zpravidla ročních intervalech. Jakékoliv podstatné rozhodování ve věcech týkajících se dítěte musí být schváleno soudem (MATĚJČEK aj., 2002).

1.2.5 Opatrovnictví

Opatrovníka opět ustanovuje soud, přičemž mu určí přesný rozsah jeho práv a povinností vůči dítěti, s ohledem na důvod, pro který byl opatrovník ustanoven, např. při řízení osvojení. Opatrovník není zákonným zástupcem dítěte. Může vykonávat pouze určitá rodičovská práva stanovená soudem.

1.3 Osvojení

„Osvojení vedle svého hlavního poslání, kterým je a zůstává nahradit nezletilému dítěti chybějící stabilní rodinné prostředí, přispívá výchovou, péčí a láskou zároveň k naplňování smyslu života osvojitelů, v jejichž rodině začíná osvojenec žít“ (MATĚJČEK aj., 2002, s 13).

Právně je zakotveno v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Dále také v již zmiňované Úmluvě o právech dítěte č. 104/1991 Sb..

Při osvojení přijímají manželé, či jednotlivci opuštěné dítě za vlastní a mají k němu stejná práva a povinnosti, jako by byli rodiči biologickými. Vzájemná práva mezi osvojencem a jeho původní rodinou zcela zanikají (MATĚJČEK aj., 2002). Vzhledem k nedostatku dětí právně volných a k osvojení vhodných, mají osaměle žijící osoby pouze malou naději, že by mohly dítě k osvojení získat. Upřednostňovány jsou v těchto případech jednoznačně manželské dvojice. Vztah mezi dítětem a příbuznými osvojitelů je příbuzenský. Osvojit je možné pouze dítě nezletilé a mezi osvojencem a osvojitelem musí být zachován určitý věkový rozdíl. O osvojení rozhoduje soud. Před jeho rozhodnutím je dítě v rodině umístěno na tři měsíce, přičemž budoucí osvojitelé o něj pečují zcela na své náklady (MATĚJČEK aj., 1999). Jedná se o tzv. „předadopční péči“, během které by se mělo ukázat, zda osvojení bude plnit své společenské poslání.

Tato forma náhradní rodinné péče je považována za nejdokonalejší. Ročně je osvojováno přibližně 600 dětí. Bohužel požadavky žadatelů o osvojení jsou často vysoké, a proto může vyřízení jejich žádosti trvat i několik let.

1.3.1 Osvojení zrušitelné

Jedná se o tzv. osvojení 1. stupně, neboli také prosté osvojení. V tomto období již práva a povinnosti rodičů přecházejí na osvojitele, ale v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče (MATĚJČEK aj., 1999). Přesto platí to, že práva a povinnosti původních rodičů vůči dítěti zanikají.

Tento způsob „nezrušitelného“ osvojení je podmínkou u dětí do jednoho roku, nezrušitelně lze osvojit pouze dítě starší, než jeden rok. Daná lhůta bere v potaz možnost, že by se mohla do jednoho roku dítěte projevit například vývojová porucha, nebo se může povaha dítěte začít jevit jako neslučitelná s představami osvojitelů. Toto opatření slouží tedy nejen jako ochrana dítěte, ale zároveň i jako ochrana osvojitelů.

1.3.2 Osvojení nezrušitelné

Osvojení 2. stupně je v praxi využíváno častěji. Narozdíl od zrušitelného osvojení jsou osvojitelé zapsáni v rodném listě dítěte, namísto biologických rodičů. Toto osvojení již nelze zrušit. Dítě se stává natrvalo členem nové rodiny. „*Osvojitelé spojují tedy definitivně a navždy svůj osud s osudem tohoto určitého (adoptovaného čili „vyvoleného“) dítěte*“ (MATĚJČEK aj., 2002, s 15).

1.3.3 Mezinárodní osvojení

V tomto případě se jedná o osvojení dětí z ciziny a do ciziny a to pouze tehdy, když se pro dítě nedaří najít náhradní rodinu v zemi původu. V r. 1993 byla Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého přijata *Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení*. Tato úmluva, která v České republice vstoupila v platnost 1.6.2000, spolu se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, upravuje možnost osvojení dětí do ciziny a z ciziny.

Také zde je prioritou „nejlepší zájem dítěte“, jenž je nadřazen právům a povinnostem rodičů, opatrovníků nebo jiných zákonem stanovených osob za dítě zodpovědných. Dále je před osvojením požadován patřičný souhlas

všech zúčastněných stran, zakazuje se jakýkoliv finanční zisk a je požadováno zajištění anonymity původní rodiny dítěte (MATĚJČEK aj., 1999). Ve všech případech přitom platí právo dítěte na přednostní osvojení v zemi jeho původu.

V rámci této úmluvy je také požadováno, aby na území každého signatářského státu, byl určen ústřední orgán, který bude zodpovídat za umístění dětí do rodin v zahraničí. V České republice tuto funkci zastává Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně.

Mezinárodní osvojení má své výhody i nevýhody. Mezi výhody patří mnohem větší množství dětí vhodných k osvojení (zejména v rozvojových státech) a také to, že je zde větší šance k osvojení pro svobodné ženy, muže a starší páry. Také čekání na dítě může být kratší.

Mezi nevýhody patří např. pravděpodobnost toho, že za dítětem budou muset osvojitelé na nějaký čas odcestovat do jeho země. Minulost dítěte je většinou velmi nejasná. Je nepravděpodobné, že se dítě někdy něco dozví o svých původních rodičích, což jej může v budoucnu trápit. Také administrativa spojená s mezinárodním osvojením bývá dost složitá. Osvojitelé musejí brát v potaz i to, že utvářejí multikulturní rodinu různých ras, která bude „nápadná“ a jaký na ni tento fakt bude mít dopad. Navíc důsledkem výdajů na cestování, zařizování víz apod., může tato forma osvojení vyjít draho (BEAUVAISOVÁ - GODWINOVÁ, GODWIN, 2005).

2 HLAVNÍ ROZDÍLY MEZI OSVOJENÍM A PĚSTOUNSKOU PÉČÍ

Nejvýraznějším rozdílem je fakt, že v případě pěstounské péče nevzniká mezi rodinou pěstounů a dítětem příbuzenský vztah. Pěstouni nejsou v rodném listě zapsáni jako rodiče dítěte a jejich práva a povinnosti vůči dítěti jsou omezené. Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech. K výkonu mimořádných záležitostí (např. vyřízení cestovního dokladu) žádá souhlas zákonného zástupce dítěte (MATĚJČEK aj., 2002). Ve výjimečných případech je možné soudem rozhodnout o zrušení pěstounské péče. Pěstounská péče většinou zaniká dosažením zletilosti dítěte, pokud dítě nepokračuje ve studiu, maximálně však může trvat do 26 let dítěte.

Toto neplatí v případě osvojení. Osvojitelé se stávají natrvalo skutečnými rodiči dítěte. Takovou možnost většina dospělých toužících po dítěti volí jako jedinou přijatelnou. Pokud se již rozhodnou přijmout za své cizí dítě, touží po nerozdělitelném svazku, po tom, aby se stalo natrvalo součástí jejich rodiny. Snaží se o co největší a nejpřirozenější podobnost s „normálními“ rodinami. Tato touha vedla v převážně v minulosti často k závažným problémům, které vznikaly zabraňováním osvojitelů v tom, aby se dítě dozvědělo pravdu o svých původních rodičích. V dnešní době je všeobecně doporučováno sdělovat dětem skutečnosti o jejich minulosti a původu postupně již od útlého věku, aby je mělo možnost přijmout a v určitých etapách svého života se s nimi snáze vyrovnávat. Pozitivní výsledky včasného sdělování jsou prokázány. Tento důležitý prvek osvojení se v pěstounské péči s logických důvodů neobjevuje.

Dalším rozdílem je možnost zrušení náhradní rodinné péče. Ta je, jak už jsem zmiňovala, pouze u osvojení prostého a ze závažných důvodů také u pěstounské péče. Podle Kovaříka v naprosté většině převažuje jako důvod pro zrušení pěstounské péče „*vážné výchovné problémy*“. Z opačného pohledu, lze na tyto příčiny nahlížet jako na „*nezvládnutí výchovy*“, což sice mění označení „*viníka*“, nicméně to nemění podstatu

věci (KOVAŘÍK, 1997). I když se tyto „problémové“ děti častěji dostávají do pěstounských rodin, mohou se s těmito problémy přirozeně setkat i osvojitelé. Na rozdíl od pěstounů ale možnost zrušit svazek s dítětem nemají.

Jedním z rizik osvojení, který může mimo jiné přispívat k výše uvedeným výchovným problémům, jsou přílišná očekávání osvojitelů. U pěstounské péče se s tímto jevem setkáváme v nižší míře. Do osvojeného dítěte rodiče často promítají veškeré své naděje. Emocionální svazek bývá velmi těsný. Nároky mohou být vysoké a „nedokonalost“ dítěte se může setkávat s menším pochopením. Rizikem tedy může být přetíženost dítěte nároky rodičů či úzkostné výchovné vedení. Individuální pěstounská péče se v tomto osvojení často podobá, s tím rozdílem, že pěstoun si nepřipouští stylizaci do postavení rodiče. Je k tomu ostatně neustále veden omezeností svých práv a tím, že původní rodiče zde „zůstávají ve hře“. Díky tomu mívají větší možnost přijímat dítě takové, jaké je. Snáze se vyhnou přepjatému očekávání a realističtěji nahlízejí moc a účinnost své výchovy. Fakt, že pěstounský svazek není definitivní, napomáhá tomu, že pěstouni bývají často svolní k přijetí dítěte s postižením, či s problematickou vývojovou prognózou (MATĚJČEK aj., 1999).

Jak už jsem zmínila, ve větších pěstounských rodinách jsou často jak děti přijaté do péče, tak děti vlastní. Děti je zde tedy víc. Obzvláště početné jsou rodiny v SOS dětských vesničkách. Při více dětech se zvyšuje porozumění pro individuální charakteristiky dětí, snižují se nároky na jejich sociální úspěšnost a zvyšuje se tolerance k jejich nedostatkům (MATĚJČEK aj., 1999). Přirozené zde bývá i navození dělby práce a úkolů mezi dětmi a další prosociální vlastnosti, jako jsou například tolerance, nesobeckost apod. Nevýhodou oproti rodině osvojitelů zde může být výskyt určité bezhraničnosti. Zjevné to bývá především u některých matek-pěstounek, které doslova obětují veškerý svůj osobní život pro blaho „svých“ dětí.

Jednou ze zásadních otázek zůstává připravenost dětí na život mimo pěstounskou rodinu v období dosažení plnoletosti, kdy pěstounský svazek zaniká. Tyto děti sice již dosáhly zletilosti, zřídka však dosáhnou v tomto věku plné společenské samostatnosti. Přestože je většinou kontakt s pěstounskou rodinou zachován, místo v rodině je často nahrazeno nově příchozím dítětem a není proto možné již zletilému jedinci nadále zajistit dostatečné rodinné zázemí. V poslední době se poměrně rozmáhají velmi potřebná zařízení, která pomáhají dětem odcházejícím z dětských domovů, v začleňování se do života mimo něj. Bohužel ale pro děti odcházející z pěstounské péče je takových služeb nedostatek. V případech osvojení k těmto problémům po dosažení zletilosti zpravidla nedochází. Dítě nadále zůstává v rodině a snahy o dosažení jeho samostatnosti by měly probíhat postupně, přirozenou cestou, bez ztráty tohoto rodinného zázemí.

Při uvedení dalšího značného rozdílu mezi těmito dvěma formami náhradní rodinné péče se vrátím k jejich počátku. Mám totiž na mysli rozdíly v procesu posuzování a schvalování rodin vhodných k osvojení dítěte, či k přijetí dětí do pěstounské péče. Obzvláště složitý a náročný je proces vedoucí k osvojení. Průběh pěstounské péče je neustále kontrolovaný. Pokud tak soud určí, pěstouni jsou povinni mu předkládat pravidelné zprávy o výkonu jejich pěstounské péče. U osvojení se s tímto nesetkáváme. Je proto velmi důležité, aby osvojitelé i dítě byli vybráni vhodně. Kdo všechno se tohoto procesu účastní a kterými fázemi prochází, tím se budu podrobněji zabývat v následujících kapitolách.

3 ÚČASTNÍCI PROCESU OSVOJENÍ

Na celém procesu osvojení se podílí poměrně mnoho účastníků. Jsou jimi například původní rodiče či zákonní zástupci dítěte, soud, odborní pracovníci, jako např. psychologové, lékaři; samotné dítě, jenž je ve středu zájmu, osvojitelé a sociální pracovník, jako prostředník komunikace, mezi rodiči, dítětem a ostatními institucemi. Podrobněji se budu zabývat posledními třemi zmíněnými, kteří jsou z mého pohledu v tomto procesu těmi nejdůležitějšími.

3.1 Rodiny toužící po dítěti

Kde vlastně vzniká touha po dítěti? Zdá se být přirozené, že pokud jsou spolu žena a muž delší dobu a pojí je k sobě určité citové vazby, začnou časem uvažovat o dítěti. Když dospějí k rozhodnutí, že teď je ten správný čas, nepředpokládají, že by jim v tom někdo, nebo něco mělo bránit. Na některé z nich však čeká zklamání v podobě neplodnosti. Tyto páry jsou poté nuceny vyrovnávat se z pocity, které jsou rodinám s dětmi často naprosto cizí. Podle E. Schoolerové uvádějí ženy převážně pocity „opuštěnosti, nenaplněnosti, neužitečnosti, sklíčenosti a zahořklosti“. Muži uvádějí nejčastěji „zklamání, frustraci, pocity nedostatečnosti a starosti o reakce jejich partnerky“ (SCHOLLEROVÁ, 1993).

Tyto reakce vycházejí z neuspokojení jedné ze základních lidských potřeb. Podle amerického badatele E.H. POHLMANA zde v první řadě hraje svou roli instinkt. *„Touha po dítěti je dána jakousi přírodní zákonitostí působící v člověku, jenž směřuje lidské chování k uspokojení této touhy. Zároveň je zde podstatná motivace společenská a psychologická. Být rodičem znamená začlenit se mezi ostatní „normální“ lidi, umožňuje posunout se dál v určité společenské významnosti“* (cit.dle MATĚJČEK aj., 1999, s.55). Dítě je vnímáno i jako nositel naší lásky, našeho myšlení, našich snah a nadějí. Do života přináší radost a zábavu, je jakousi pojistkou proti citové osamělosti. Dnes v již menší míře zde také hraje roli i

vědomí jakési „zajištěnosti“ na stáří, kdy by se děti měly postarat o rodiče (MATĚJČEK aj. 1999).

Výše popsané důvody vedou často páry, které z nejrůznějších důvodů vlastní dítě mít nemůžou, k uvažování o osvojení. Rozhodnutí učinit první krok ve věci osvojení si pečlivě rozmýšlí většina z nich. Podle statistik uváděných v knize E. Schoolerové uplyne obvykle jeden rok od okamžiku, kdy dvojice začne o osvojení poprvé mluvit až do uskutečnění prvního telefonátu, či návštěvy příslušného úřadu (SCHOOLEROVÁ, 1993). Než dospějí páry k tomuto kroku, je třeba zvážit spoustu okolností. Některé páry k rozhodnutí osvojit si „cizí“ dítě dospějí až po několika letech, některé se rozhodnou hledat naplnění svého života někde jinde, v nejrůznějších činnostech. Ukazuje se zde, že v tomto rozhodnutí, ať je jakékoliv, nejsou již obsaženy pouhé emoce a potřeba mít dítě za jakoukoliv cenu, ale je zde zahrnuta celá škála racionálních důvodů. Ne vždy však docházejí k tomuto racionálnímu uvažování bezdětné páry samy. Často jsou k tomu vedeny ze stran nejbližšího okolí a svou podstatnou roli zde hraje sociální pracovník, který vždy hájí nejlepší zájem dítěte a který ví, že touha po dítěti může páry až zaslepit vůči skutečnostem, které jsou osvojenému vztahu vlastní.

Dalším důležitým faktem je to, že osvojení je záležitostí páru. Proto zde velmi důležitou roli hraje komunikace, která nebývá vždy jednoduchá. Je však nezbytná pro vyjasnění si představ řešení, které se ne vždy musejí shodovat. Pohledy na možnost osvojení mohou být u obou partnerů různé, stejně, jako obavy z učinění tohoto kroku.

„ Nenaplněná touha po dítěti je záležitost velice intimní a citlivá a je strašně těžké sám sobě i jen v myšlenkách přiznat, že řešení nemusí být klasický happyend“ (KONEČNÁ, 2003, s. 44).

3.2 Dítě bez rodiny

Mezi dětmi umístěnými v kojeneckých ústavech, či dětských domovech je jen zlomek těch, kteří jsou skutečně osiřelé, to znamená, kterým jeden nebo oba rodiče zemřeli. Ve většině případů se setkáváme s dětmi sociálně osiřelými, o které se žijící matka či otec nemohou, nechtějí, nebo neumějí starat. Do náhradní rodinné péče jsou děti umisťovány obvykle na základě souhlasu rodičů, nebo zákonných zástupců, nebo i bez jejich souhlasu, na základě tzv. kvalifikovaného nezájmu dítěte či zbavení rodičovské zodpovědnosti (MATĚJČEK aj., 2002).

Je samozřejmé, že i dítě má své potřeby. Jednou z nejdůležitějších je potřeba identity – možnosti odpovědět si na otázku, kam patřím, ke komu, co znamenám pro sebe a pro druhé (MATĚJČEK aj, 1982). Toto vědomí si svého společenského „Já“ se vyvíjí v rámci vztahů s ostatními lidmi. Je proto opět žádoucí, aby tyto vztahy byly co nejlepší. Takových vztahů se snažíme docílit tím, že pro dítě najdeme vhodnou, milující náhradní rodinu, která dítě přijme takové, jaké je.

Přímo do náhradních rodin z rodiny původní jsou právně volné děti přemísťovány jen v naprosto výjimečných případech. Tomuto přemístění obvykle předchází pobyt v již dříve uvedených citově neutrálních zařízeních. Během svého pobytu zde dítě teprve postupně navazuje kontakt s osvojiteli. Až teprve když se všechny vnější podmínky jeví jako vyhovující a pokud již dojde k určitému vzájemnému citovému navázání, dítě se do rodiny přesídluje natrvalo (MATĚJČEK aj., 2002).

Jak je známo, děti umístěné v nejrůznějších zařízeních, mají za sebou často velmi traumatické zážitky, chybí jim určité sociální dovednosti a v jejich chování mohou být zaznamenány značné výkyvy. To platí i o strážce emoční. Jejich identita bývá narušena. To vše jsou důsledky různých deprivací – sociálních, emočních, kognitivních, sensorických (KOLUCHOVÁ, 1992). Zároveň není pochyb o tom, že velký vliv na dítě mají činitelé genetiky. Je proto žádoucí vědět co nejvíce o historii a původu

dítěte, seznámit s těmito skutečnostmi případné osvojitele a v rámci možností je připravit na možné důsledky.

Na závěr této podkapitoly bych ráda znovu zdůraznila, že nejlepší zájem dítěte, jako účastníka procesu osvojení, by měl být vždy na prvním místě. Hájit tyto zájmy a posuzovat, co je pro dítě nejlepší je asi ta nejtěžší část práce sociálního pracovníka, jako dalšího člena tohoto procesu.

3.3 Sociální pracovník

Osoba sociálního pracovníka hraje v celém procesu velmi významnou roli. Je tím prvním člověkem, který s páry vede rozhovor zaměřený na důvody a jejich motivaci k osvojení. Společně s nimi mapuje představy o dítěti. Vysvětluje další postupy. Předává veškeré informace o průběhu a možnostech osvojení a zároveň získává co největší množství informací o páru, o jeho zdravotní, bytové, finanční, sociální, rodinné situaci apod., které poté předává dál příslušným orgánům. On je tou osobou, která párům náhradní rodinnou péči zprostředkovává a na kterou se páry obracejí s nejrůznějšími dotazy a žádostmi o rady (MATĚJČEK aj., 2002).

Jedná se o práci velmi náročnou a zodpovědnou. Sociální pracovník je tím hlavním člověkem, který posuzuje a rozhoduje, zda-li je osvojení v jednotlivých případech vhodné, či ne. Časté je setkání s emocemi párů, s jejich netrpělivostí a naléhavostí. Je do nich promítána zodpovědnost za to, zda bude osvojení úspěšné, či ne. Také se může stát, že je soc. pracovník při posuzování ovlivněn určitými osobními faktory. Proto se domnívám, že pracovníci na těchto pozicích by měli projít sebezkušenostním výcvikem v supervizi, který by jim umožnil tyto situace lépe rozpoznávat, zvládat vypjaté okamžiky, a být zároveň párům oporou.

4 PROCES VEDOUČÍ K OSVOJENÍ

Okamžiku rozhodnutí o možnosti osvojení předchází ve většině případů dlouhé období léčby neplodnosti, kdy pár hledá a zkouší různé možnosti, postupy a rady, které by přeci jen mohly vést k oplodnění. Když vše selhává, nastává pro pár složitá období vyrovnávání se se skutečností, že vlastní dítě mít nemohou, zvažování své situace a možností do budoucna. Pokud nakonec dospějí k volbě osvojení, jako jediné možné, čeká je další velmi náročné a často zdlouhavé období spojené s procesem vedoucím k osvojení, jehož všemi částmi si musí projít každý ze žadatelů.

4.1 Co je třeba zvážit

„Celý lidský život je provázen rozhodováním, některé z našich rozhodnutí jsou podružná, jako třeba co si dáme k snídani, některá jsou důležitá, jako je např. změna práce, partnera, výběr školy pro naše dítě. Většinu z nich můžeme změnit, zrušit. Je však jedno rozhodnutí, které bereme jako nezvratné. Je jím rozhodnutí mít dítě“ (BEAUVAISOVÁ - GODWINOVÁ, GODWIN, 2005, s. 8).

Obdobím zvažování prochází každý pár ještě předtím, než dospěje k zásadnímu rozhodnutí osvojit si dítě. K dalšímu zvažování je však nucen se vracet i poté, v průběhu procházení různými testy, narážením na možné překážky, získáváním nových informací o celé problematice apod.

Je nutné odpovědět si na spoustu otázek, týkajících se motivace k adopci, jak moc a v čem ovlivní příchod nového člena život páru, jak tuto možnost přijmou ostatní členové rodiny, jak bude dvojice schopna dítě přijmout a vychovávat bez vědomí jeho minulosti, jak obstojí a zvládnou celý složitý a často velmi zdlouhavý proces osvojení(SCHOOLEROVÁ, 1993).

Matějček ve své knize zdůrazňuje také otázky jako např.: Mám dost fyzických a duševních sil, abych dítě vychoval/la? Zajistím dítě finančně? Jaké bylo moje dětství? Jaké je moje manželství? Jsem ochoten/na se přizpůsobit? Dovedu si představit, co obnáší výchova dítěte? Dovedu

posoudit, jaké dítě bych opravdu nedokázal/la vychovávat? (MATĚJČEK aj., 2002).

Je také dobré zdůraznit, že osvojení není jen záležitostí páru, ale i celé širší rodiny a bližšího okolí. Páry musejí připravit nejen sebe, ale také všechny ostatní členy svého prostředí (Konečná, 2003). Jak na to budou reagovat? Jak to přijmou?

Je jistě spousta dalších otázek, které se v průběhu tohoto procesu vyskytnou a které je třeba zvážit. V nalézání odpovědí bychom se nakonec měli vždy řídit svým nejlepším svědomím a vědomím. V případě pochybností a nejasností bychom však měli mít možnost obrátit se s žádostí o radu, či pomoc na některého z odborníků, či rodičů, kteří si stejným procesem již prošli.

4.2 Poradenství v oblasti NRP

Pokud se páry žádající o náhradní rodinnou péči dostanou do situace, která je pro ně obtížná a nejsou ji schopni řešit vlastními silami ani s pomocí svého okolí, je jim nabízeno tzv. poradenství v oblasti náhradní rodinné péče.

Je jím komplex služeb, jehož cílem je poskytovat uživatelům informace o jejich právech, povinnostech a oprávněných zájmech, nabízet různé možnosti řešení jejich životní situace a pomáhat tyto možnosti realizovat (MATĚJČEK aj., 2002).

Tyto služby poskytují různé organizace, občanské poradny, jednotliví sociální pracovníci apod. Podrobněji se jimi budu zabývat v šesté kapitole, ve které se pokusím zmapovat jejich síť.

4.3 Posuzování rodiny

Základem pro zařazení do evidence žadatelů je předložení všech požadovaných dokumentů. Jak uvádí KOVAŘÍK (2004, s. 154), měly by to být tyto dokumenty:

- žádost obsahující osobní údaje a doklad o státním občanství,
- potvrzení o zdravotním stavu od osobního lékaře žadatelů a od tzv. revizního lékaře krajského úřadu či magistrátu.
- opis trestního rejstříku, který si vyžádá příslušný úřad,
- zprávu o sociálních poměrech zpracovanou sociální pracovníci,
- písemné vyjádření, zda žadatelé souhlasí s případným zařazením do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dítěte z ciziny nebo zda žádají výlučně o osvojení dítěte z ciziny,
- písemný souhlas s tím, že orgán sociálně-právní ochrany, je oprávněn zjišťovat další potřebné údaje pro zprostředkování a také kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností, uvedených ve spisové dokumentaci,
- písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí do rodiny, jestliže je tato příprava považována za účelnou,
- stanovisko úřadu k žádosti o zprostředkování osvojení,
- zpráva z psychologického posouzení psychologa krajského úřadu či magistrátu

Nejnáročnější částí tohoto posuzovacího období bývá označováno právě psychologické vyšetření. Nezřídka je pro správné posouzení potřeba i několik návštěv psychologa, často v poměrně dlouhých časových prodlevách, než vznikne závěrečná zpráva.

Poté, co jsou splněny všechny podmínky pro zařazení páru do evidence žadatelů a celá dokumentace je kompletní, následuje přípravný kurz pro žadatele. Ten ukládá zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Posláním přípravného kurzu je poskytnout budoucím osvojitelům potřebný základ vědomostí o specifických otázkách náhradní rodinné péče,

zprostředkovává informace o situaci a potřebách opuštěných dětí a umožňuje náhled na vlastní předpoklady pro přijetí dítěte. Kurzu se účastní jednak odborníci, ale také i další osvojitelé, kteří zde předávají své vlastní zkušenosti a zodpovídají dotazy (MATĚJČEK aj., 2002). Na tomto přípravném kurzu se také může čekatelům dostat doporučení, jak lépe zvládat následující období očekávání.

4.4 Období očekávání

Po přípravném období nastává čas očekávání. „ *Když je ukončený proces vyšetřování vhodnosti k osvojení, nastává skutečná nejistota. Každé zvonění telefonu může znamenat výzvu k převzetí dítěte. Přichází strach, jak se zvládne první kontakt s dítětem. Obava, že ještě někdo může žadatele na poslední chvíli označit za nevhodné*“ (KONEČNÁ, 2003, s. 97). Jak také z této citace vyplývá, jedná se o období často velmi nelehké. Může trvat různou dobu, ta je dána nejen příslušným regionem, kam žadatelé patří, ale také uvedenými představami o dítěti. Tyto požadavky jsou mnohdy vyšší, než mohou opuštěné děti splňovat. Dlouhá čekací doba je dána také skutečností, že v současné době je méně vhodných dětí k osvojení a více dětí vhodných k umístění do pěstounské péče. Na druhou stranu je mnohem více žadatelů o osvojení, než o pěstounskou péči (MATĚJČEK aj., 2002).

Všeobecně se v tomto období doporučuje věnovat se nadále přípravám na budoucí roli rodičů. Je dobré, pokud mají čekatelé možnost setkávat se s rodinami, které již stejný proces absolvovaly a již mají dítě osvojené. Zároveň se však doporučuje neupínat se pouze na myšlenky okolo dítěte a využít tento čas i více sami pro sebe. Dělat věci, jež dodávají energii, která bude opravdu potřeba až dítě do rodiny konečně přijde.

4.5 První kontakt s dítětem a jeho postupné začleňování do rodiny

Poté, co čekatelé obdrží zprávu, že byli vytipováni jako možní rodiče pro konkrétní dítě, mohlo by se jim konečně ulevit. V tomto okamžiku však začíná další velmi náročné období, období prvního kontaktu, seznamování, poznávání se a budování vztahu.

Nejprve dostanou čekatelé veškeré dostupné informace o dítěti. Pokud na základě těchto informací a po zvážení své aktuální situace dojdou k rozhodnutí dítě navštívit, je s nimi dohodnuto kdy a kam se mají dostavit. Během první návštěvy se pár setkává opět s psychologem a také s lékaři dítěte, sociálními pracovníky a vychovateli, kteří dítě důvěrně znají, jelikož jejich hodnocení celkové situace musí být respektováno. Další postup při převzetí dítěte závisí na mnoha okolnostech, jako je např. stáří dítěte, jeho dosavadní vývoj, zdravotní stav apod. (MATĚJČEK aj., 2002).

Obvykle platí, že pokud přijímá pár kojence, může si ho domů odnést poměrně brzy, již po pár návštěvách a vyřízení nutných formalit. U starších dětí trvá toto navštěvovací a zvažovací období zpravidla delší dobu. Až poté, co je zjevné, že se vzájemné vztahy s dítětem vyvíjejí zdárně, je možné přistoupit ke kroku předání dítěte do rodiny.

Jelikož je tento krok velmi výrazným zásahem do života dítěte i celé jeho nové rodiny, je státem stanovená tříměsíční lhůta, během které probíhá tzv. předadopční péče. Během této doby je rodina zvána na další psychologické vyšetření. Rodiče mohou navštěvovat odborníky či pediatra v zařízení, odkud dítě přišlo. Také musí přijímat kontrolní návštěvy sociálních pracovníků. Během tohoto období se rodiče potýkají se ztrátou soukromí, pocitem, že jsou neustále hodnoceni a také s obavami, že by mohli o dítě opět přijít (KONEČNÁ, 2003).

Teprve po uplynutí tohoto období nastává vyřizování soudních záležitostí. Jak jsem již zmiňovala, v případě osvojení kojenců soud rozhoduje pouze o prostém osvojení, o nezrušitelném může rozhodnout až po uplynutí jednoho roku věku dítěte. V případě starších dětí se jedná

ihned o osvojení nezrušitelné. Dítě je v tomto případě svěřeno rodičům již se všemi náležitostmi, právy a povinnostmi, jako má běžná rodina (MATĚJČEK aj., 1999).

Tímto okamžikem vzniká natrvalo nové rodinné pouto. Starosti jím však většinou nekončí. Ne vždy bývá následující společný život „procházkou růžovým sadem“. Během let se mohou rodiče potýkat se spoustou otázek a problémů, mohou narážet na různá úskalí která jsou s osvojením dítěte nadále spojena. Několika z nich se budu zabývat v následující kapitole.

5 MOŽNÁ ÚSKALÍ

„ Pláče, brečí, řve. Tvář má zkrabatělou a napuchlou. Cizí. Když na něho zavolám jménem, nereaguje, jako by byl hluchý. Palec jedné ruky si cucá a druhou si do krve rozdrápe ucho.

A znova a znova, v postýlce, v ohrádce pláče, brečí, řve. Přišla paní Šebková, přivezla nám kočárek. Pohládila kloučka po hlavičce a řekla „ Pámbů tě požehnej“. Obrátila se ke mně, usmála se : „ konečně jsi šťastná, vid’?“ Pláču, brečím, řvu.“ (Boučková, 1991, s. 103).

Osvojené rodičovství je rozhodě náročnější, než rodičovství biologické a přináší i mnohem složitější problémy. V pozadí každé adoptivní rodiny je jednak minulost dítěte a jeho původních rodičů, jednak minulost osvojitelů, kteří se museli vyrovnávat s dřívější nenaplněnou touhou po vlastním dítěti či v některých případech i s jeho ztrátou (SCHMIDTOVÁ, 1990). Málodky se osvojitelé vyhnou představám a očekáváním, která se při setkání s realitou mohou lišit. Zároveň se musejí potýkat s reakcemi okolí a řešit otázky osvojení i s ostatními členy rodiny, což většina biologických rodičů řešit nemusí. V neposlední řadě je nutno počítat s větším rizikem i z hlediska činitelů dědičnosti.

V následujících podkapitolách se o jednotlivých úskalích, se kterými se osvojitelé mohou nejčastěji potýkat, rozepíšu více.

5.1 Očekávání a přístup osvojitelů

Často si rodiče vytvoří představu, jaké dítě by si rádi adoptovali. Na tyto představy mají během období očekávání spoustu času. Do vytouženého vztahu poté vstupují s velikým očekáváním, co se projevu a chování dítěte týče. Pokud se představy nenaplní, může pro ně být těžké se dítěti věnovat. (SCHOOLEROVÁ, 2002).

Rodiče ve svých představách spojených s osvojením často očekávají ocenění ze strany dítěte za to, co pro něj dělají, jeho bezpodmínečné přijetí ostatními členy rodiny, očekávají pocity štěstí a naplnění. Většina těchto očekávání se nakonec více či méně naplní. Avšak ti rodiče, kteří je nejsou

schopni přizpůsobit reálné situaci, narazí na starosti a zklamání (SCHOOLEROVÁ, 2002).

Gilmanová píše dokonce o tzv. postadopčním stresu. Život v tomto období může být vyčerpávající. Rodina se mění, je disorganizovaná, nové vztahy se teprve ustalují, osvojitelé jsou si nejistí sami sebou i dítětem, které stále zkouší, jak věci v této rodině fungují, kde jsou limity a jaká jsou pravidla. Mohou se dostavit pocity nemohoucnosti či nedostatečnosti. Nastává otázka, co dál (GILMANOVÁ, 1998). Pokud se takovéto stavy dostaví, neměli by se jim osvojitelé poddávat, je to pouze znamení toho, že se mají ještě hodně co učit. Na osvojení se sice mohou částečně připravit předem, ale to hlavní přichází až když je dítě doma.

Mimo představy a očekávání, které ovlivňují pocity k dítěti a vztah k němu, je důležitý i přístup k výchově dítěte. Poměrně častým je jev, kdy se rodiče, pociťující lítost nad dosavadním osudem dítěte, uchylují k přílišnému rozmazlování a tolerování jeho negativních projevů.

Ani přílišná přísnost však není namístě. Pro osvojitele platí stejně, jako pro všechny rodiče zásada, že rodina musí mít určitý řád, aby mohla plnit všechny své funkce (MATĚJČEK aj., 2002).

Každé z osvojených dětí zároveň vyžaduje svým způsobem specifický přístup. Každé z nich potřebuje jiné množství času k tomu, aby se adaptovalo a vytvořilo si důvěru v nový domov, jiné množství trpělivosti, citových i tělesných projevů náklonnosti apod. Nemělo by se zapomínat na to, že každé dítě je ovlivněno převážně svou minulostí, ze které je známa většinou jen malá část.

5.2 Minulost dítěte

Každé osvojené dítě má svou minulost. Ta měla zásadní vliv na utváření osobnosti dítěte. Obecně platí, že čím kratší dobu stráví dítě mimo rodinu, tím lépe, ale čas není jedinou podstatnou věcí, která zde hraje svou roli. Významné jsou i zážitky, které si dítě nese z původní rodiny. Mnoho dětí umístěných v dětských domovech, či jiných zařízeních, si prožilo různá

traumata a i ta, která se odehrála v prvních měsících života dítěte mohou mít zásadní vliv pro jeho celý následující život. Přirozený vývoj jeho identity byl narušen. Jedno společné trauma pro každé toto dítě je odmítnutí vlastními rodiči a vyjmutí z domácího prostředí (ŠKOVIERA, 2007).

Dítě nyní přichází do nové rodiny s nedůvěrou. Může být odtažené, bojácné, zamklé, nebo naopak, vyžadující neustálou pozornost. Málokdo z osvojitelů je na to skutečně připraven.

Dalším aspektem minulosti dítěte je fakt, že dřív nebo později se o ni bude chtít samo dozvědět co nejvíce. I na to je potřeba se připravit a vědět, jak se v těchto situacích zachovat. Dítě potřebuje znát svou minulost, aby mohlo poznat samo sebe. Proto je důležité, odpovídat na jeho otázky co nejpravdivěji a nijak ho od této cesty za nalézáním své minulosti nezrazovat (ARCHEROVÁ, 2001).

I v tomto však osvojitelé, snad z jakéhosi strachu, dělají často chyby, které mohou zásadně ovlivnit jejich budoucí vztah s dítětem k horšímu. Je potřeba pochopit, že spousta osvojených dětí žijí po vědění. Chybí jim „kdo, co, kde, kdy proč a jak“ o začátcích jejich života, které ostatní lidé narozené do rodiny berou jako samozřejmost (GILMANOVÁ, 1998).

5.3 Dědičné vlivy

Otázka dědičnosti je v případech osvojení probíraná ze všech stran. Do jaké míry si s sebou dítě nese „výbavu“ od svých původních rodičů? Do jaké míry může být tato přirozená výbava ovlivněna rodiči novými? Lze ji vůbec ovlivnit? Jakým způsobem? Odpovědi na tyto otázky se snaží popsat mnoho odborníků ve svých publikacích, výzkumech, diskusích.

Jisté je, že dědičné předpoklady jsou často nejasné a mají různou kvalitu. Jsou přítomny u každé lidské vlastnosti a více, či méně jsou ovlivňovány vnějším prostředím. Do jaké míry, které více a které méně, to už bývá velmi individuální.

Zvláště naléhavou se zdá být pro osvojitele otázka dědičnosti inteligence. Některé děti mohou být následky předchozích událostí poněkud

opožděné, neznamená to ale automaticky, že by měla být snížena také jejich inteligence. Každé dítě má nějaké dědičné dispozice, které určují maximální možnou úroveň jeho schopností. Zda ji dosáhne, to už záleží na podnětech z prostředí (VÁGNEROVÁ, 1999). Přesto mohou osvojitelé v některých případech pociťovat zklamání, že jejich dítě není tak bystré, šikovné apod. Nezbyvá jim opět nic jiného, než pozměnit svá očekávání a hlavně přístup, což může nakonec přinést v tomto směru nečekané výsledky.

Jak se tedy nejlépe bránit těmto pocitům a předcházet některým starostem, které jsem popsala výše? Především je opět nejdůležitější již předchozí příprava. Získání co největšího množství informací o dítěti, jeho minulosti i současném stavu, to vše může napomoci snadnějšímu přizpůsobení se. Pokud se však osvojitelé přesto s potížemi setkávají, což bývá běžné, je důležité, aby měli s kým tyto starosti řešit. Poznání, že jejich starosti nejsou nijak výjimečné a vědomí toho, kam se mohou obrátit se svými dotazy, velice usnadňuje řešení složitých situací a uvolňuje možné napětí.

6 SYSTÉM SOCIÁLNÍCH SLUŽEB PRO NRP V ČR

Sociální služby jsou osvojitelům nabízeny v různých podobách a poskytují je různé instituce. Většinou se jedná o služby informační či poradenské. Některé instituce nabízejí i další služby, volnočasové aktivity pro osvojené děti, pravidelná setkávání rodin osvojitelů, nepravidelné víkendové či týdenní zážitkové pobyty rodin společně s odborníky, on-line poradenství poskytující anonymitu.

Mezi nejznámější organizace zabývající se NRP u nás patří:

- **Středisko náhradní rodinné péče, Praha1** (www.rodina.cz)
  - osobní konzultace, on-line poradenství, setkání rodin, setkání osvojených dětí, pobytové akce, přímá pomoc při zprostředkování náhradní rodinné péče
- **Fond ohrožených dětí, Praha** (www.fod.cz)
  - poradenská a hmotná pomoc, vyhledávání rodin pro obtížně umístitelné děti, krizová telefonní linka, azylové domy pro rodiny s dětmi a mládež bez domova, Klokánek, slevy do rekreačních zařízení pro náhradní rodiny
- **Sdružení pěstounských rodin, Brno** (www.pestouni.cz)
  - osobní poradenství, on-line dotazy, telefonické poradenství, respitní péče, pobyty a akce pro děti i celé rodiny, aktivní vyhledávání vhodných náhradních rodin. Většina těchto služeb je zde nabízena speciálně pěstounským rodinám, ne osvojitelům.
- **Sdružená zařízení pro péči o dítě v Olomouci** (www.szpd.cz)
  - péče o opuštěné či ohrožené děti, aktivní vyhledávání vhodných náhradních rodin
- **ISIS, Olomouc** (www.isis.unas.cz)
  - pomoc dětem žijící mimo vlastní rodinu, poradensko – vzdělávací pobyty, individuální a rodinné psychologické poradenství, odborné přednášky, speciální programy sociálně psychologických her pro děti a

dospívající, partnerská spolupráce odborníků s rodinami. Tyto služby jsou opět zaměřené převážně na pěstounské rodiny.

- **Rozum a Cit, Praha** (www.rozumacit.cz)
  - specifická finanční podpora pěstounských rodin , poradenství, organizace tvůrčích a arteterapeutických dílen, setkání náhradních rodin, respitní péče
- **Nadace Terezy Maxové, Praha** (www.adopce.com)
  - informační a poradenské služby, on-line diskuse, specifická finanční podpora
- **Natama – Institut náhradní rodinné péče, Praha** (www.natama.cz)
  - poradenství a terapeutické služby, vzdělávání, výcviky a semináře pro zájemce o NRP, respitní péče
- **Centrum pro rodinu Terežín** (www.cpr-terezin.cz)
  - poradenství, přednášky a kurzy zaměřené na problematiku NRP, zajišťování přípravných kurzů pro žadatele o osvojení

Většina uvedených organizací nabízí služby jak pro osvojitele, tak pro pěstounské rodiny. Obecně více služeb je však nabízeno pěstounům a jejich dětem. Argumentem zde zůstává to, že děti umístěné v pěstounských rodinách bývají pro osvojení nevhodné, z čehož vyplývá, že mají často speciální potřeby a náročnější požadavky na výchovu. Ony a jejich rodiny se mohou setkávat se složitějšími problémy, proto je jim věnována také větší péče. Přesto se domnívám, že i osvojitelé se často setkávají s podobnými problémy a většina služeb by proto měla být dostupná i jim.

Některé z výše uvedených organizací zajišťují i přípravné kurzy pro žadatele o NRP. Ze zákona je to však povinností jednotlivých krajských úřadů.

Dalšími poskytovateli poradenských služeb jsou občanské poradny, kterých je v celé České Republice 56. Poradny poskytují nezávislé odborné nestranné a bezplatné sociálně odborné poradenství. Pro žadatele

o osvojení převážně v oblastech sociálních dávek a v oblasti rodiny a mezilidských vztahů.

Během procesu osvojení by měla být zprostředkovatelem informací žadatelům také jejich sociální pracovnice. V rámci zajištění informovanosti by každý krajský úřad, občanská poradna i sociální pracovnice měli žadatele seznámit i s možnostmi využívání služeb v dalších obdobích jejich života.

V této kapitole jsem uvedla hlavní poskytovatele služeb pro osvojitele a popsala stručně činnosti, kterými se zabývají. V následující praktické části se zaměřím na to, jak jsou tyto služby ve skutečnosti využívány jednotlivými rodinami a jak jsou o nich informovány. Také se zeptám, zda-li jim některá služba nechybí.

7 KAZUISTIKY

Na základě osobního rozhovoru s rodinami, uvádím v této části své práce dvě kasuistiky. Z důvodu zachování anonymity jsem změnila jména všech osob.

Základní informace o rodině.

Markéta a Pavel jsou spolu již 17 let. Markétě je nyní 36 a Pavlovi 39. Žijí spolu s jejich osvojeným synem Honzíkem v nově postaveném rodinném domě na okraji menšího města. Jsou to podnikatelé. V centru města mají obchod s módou, který už několik let dobře prosperuje. Oba jsou velmi sportovně založení, rádi cestují a často se scházejí s rodinami svých přátel.

Markéta byla dlouho jedináček. Po jejím narození se rodiče brzy začali snažit o další dítě, ale dočkali se, až když Markétě bylo 17. Matka porodila ve svých 40 letech dvojčata. Vše nakonec proběhlo přirozenou cestou. Markéta neměla nikdy vážné zdravotní problémy, neužívala dlouhodobě léky, ani neprodělala žádnou operaci. Přesto se jí nikdy nepodařilo otěhotnět.

Pavel má jednoho staršího sourozence. Rodiče již další děti mít nechtěli. Ve svých 20 letech se poprvé oženil. Hlavním důvodem bylo těhotenství jeho partnerky. Narodila se jim dcera, které je dnes již 19 let. V manželství byly problémy a po dvou letech následoval rozvod. Poté se Pavel seznámil s Markétou.

Honzík je dnes již dvouletý zdravý bystrý veselý a hodný kluk. Do rodiny přišel ve 4 měsících a 2 týdnech. Od svého narození byl v kojeneckém ústavu. Jeho matka byla zdravá 25 let stará učeňka, která ho čekala s ženatým mužem a proto se rozhodla dát Honzíka k osvojení. Porod proběhl bez komplikací.

Na rozdíl od svých rodičů, kteří jsou oba tmavovlasí a snědí, je on modrooký blondáček. Má na svůj věk poměrně velkou slovní zásobu, při hře je samostatný a přesto se stále ujišťuje, že je někdo z rodičů na blízku. V rodině působí velmi spokojeně.

Cesta k Honzíkovi.

Po 6 letech harmonického vztahu Pavla a Markéty, spolu začali uvažovat o dítěti. Markéta vysadila antikoncepci a nějaký čas se nezabývala tím, že by mohla mít problém otěhotnět. První pochybnosti začaly zhruba po půl roce. Následovala různá vyšetření, kde nikdo nezjistil přesnou příčinu toho, v čem by mohl být problém. Poté přišlo nelehké období, během kterého vyzkoušeli manželé snad všechny možnosti, jak dopomoci Markétě k otěhotnění. Během 8 let podstoupila 3 pokusy o umělé oplodnění. Už před třetím pokusem začali společně uvažovat o adopci. Než se však rozhodli udělat v tomto směru první krok uplynul další rok. Na Vánoce r. 2004 dostala Markéta od Pavla jako dárek formulář žádosti o osvojení. Trvalo další 3 roky, než jim zavolala sociální pracovnice s tím, že pro ně má chlapečka.

Proces osvojení

Markéta s Pavlem přiznávají, že na počátku neměli mnoho informací o tom, co proces osvojení obnáší. První byla schůzka se sociální pracovnicí, se kterou se znali již dříve a která jim pouze nastínila, co bude následovat. Zde také uvedli své požadavky, jaké dítě by rádi. Na pohlaví jim nezáleželo, ale chtěli dítě bílé, bez zdravotních problémů, či postižení a ve věku do půl roku. Když se na to manželé dívají zpětně, přijde jim, že informace, které v této fázi získaly byly až příliš obecné. Velmi rozčarování byli z toho, že si sociální pracovnice zvýrazňovala z přijatých informací o rodině pouze to, jak bydlí a jaký mají příjem.

Po tomto setkání byli pozváni na třídní kolečko ke krajskému soudu do Ústí nad Labem, během kterého se setkali s lékařem, psychologkou, soudcem a opět se sociální pracovnicí. Byli zde společně s dalšími pěti páry a jednou svobodnou ženou. Z těchto tří dnů v nich zůstal pocit, že to bylo vesměs trapné, zbytečné, ponižující. Jediné pozitivní vnímali to, že si s dalšími páry vyměnili telefonní čísla a zůstali s nimi ve styku i poté.

Následoval čas čekání. Už na začátku se manželé domluvili, že pokud do poslední chvíle bude mít kdokoliv z nich pochybnosti, tak žádost

stáhnou. Za celou dobu se prý ale žádné neobjevily. Dál žili běžným životem, který pouze občas narušila nervozita z toho, kdy už se konečně dočkají. Na příchod dítěte se nijak nepřipravovali, neměli nic dopředu nakoupené. Čas od času kontaktovali svou sociální pracovníci, aby se ujistili, že se na ně nezapomnělo, ale jinak se snažili dělat věci stejně, jako dřív a na myšlenku o dítěti se příliš neupínat.

V pondělí 4. září 2006 odpoledne jim zavolala sociální pracovníce, že pro ně má chlapečka. Markéta popisuje svůj první dojem, jako šok. Nedokázala vnímat žádné další informace. Až po uklidnění zavolali společně s Pavlem zpět a domluvili se na dalších krocích. Následující den již Honzíka drželi v náruči, při návštěvě kojeneckého ústavu. Ve středu byli vyřídit náležitosti v městě trvalého bydliště původní matky a ve čtvrtek si již vezli Honzíka domů. Následovalo velmi šťastné a zároveň vyčerpávající období, kdy si rodiče zvykali na přítomnost kojence v domě a v jejich životě. Také se museli ze začátku vyrovnávat s neohledupností lidí na malém městě, kteří se svou zvědavostí byli často netaktní. Na tohle nebyli připravení vůbec. Přesto nikdy nezapochybovali o tom, že osvojení Honzíka byl nejšťastnější a nejdůležitější krok v jejich životě. V současnosti uvažují o osvojení dalšího dítěte.

Co jim chybělo, co by uvítali dnes.

Jak uvedli Pavel s Markétou, uvítali by hned na počátku, kdyby bylo možné, aby je někdo z městského úřadu navštívil třeba doma, nebo si na ně vyhradil delší čas a seznámil je podrobně s tím, co přesně je čeká a na co se můžou připravit. Celkově by v této věci uvítali větší osvětu, například ve formě brožurek, která by byla obecně přístupná všem. Všimli si, že spousta lidí má o osvojení zkreslený dojem. Představují si, že si zkrátka rodina zajde do kojeneckého ústavu a tam si vybere dítě, které by chtěla domů. V důsledku takovéto neinformovanosti se poté setkávají s často netaktními dotazy z okolí.

Překvapilo mě, že se během jejich třídního pobytu v Ústí nad Labem, ani poté v průběhu 3 let očekávání, nesetkali ani s jednou rodinou, která by

měla podobnou zkušenost již za sebou. Nikdo jim takové setkání nenabídl, ani je neinformoval o tom, že je něco takového možné. Do dnešního dne nevěděli o tom, že existují společná setkání rodin osvojitelů, nebo internetové poradny, kde rodiny své příběhy sdílejí.

Momentálně se nacházejí v období, kdy řeší, jak začít Honzíkovi jeho osvojení sdělovat. Z toho má Markéta obavy, není si jistá, jakým nejlepším způsobem začít. I s tím by jí jistě mohl někdo poradit, kdyby věděla, kam a na koho se obrátit.

Do budoucna mají obavy hlavně z toho, jak bude probíhat Honzíkův nástup do školky, později do školy. Už nyní se setkávají s tím, že se děti ptají například, po kom má Honzík oči. Jejich ideální představa by byla, aby se o osvojení mluvilo stejně přirozeně, jako v dnešní době o dětech z rozvedených rodin. Aby k tomu tak přistupovali učitelé i v komunikaci s dětmi a předcházelo se tak možným nepříjemným situacím a frustracím.

Jak už jsem zmiňovala, momentálně uvažují o dalším osvojení. Jediné, co je odrazuje je, že budou muset znovu absolvovat to samé. Stejně kolečko, stejná vyšetření, návštěvy. Nechápou, že v případě osvojení druhého dítěte není celý tento proces jednodušší.

To byly jediné nepříjemnosti, na které si dokázali vzpomenout, jež v průběhu procesu osvojení řešili, nebo je řeší v současnosti. Žádné jiné služby, které by ve spojení s osvojením mohli využít, nebo možné změny v celkovém přístupu k tomuto procesu, je nenapadly.

Základní informace o rodině.

Jana a Petr žijí společně s Lucinkou v bytě 3+1 na malém sídlišti v 15ti tisícovém městě. Janě je 33 let a Petrovi 34. Lucince je nyní 5 let. Jana pracuje jako učitelka ve školce, Petr dojíždí za prací počítačového programátora do 25 km vzdáleného Liberce. Manželé se znají už od mala, ale spolu jsou teprve 6 let. Každý z nich má už jedno nevydařené manželství za sebou. Společně s Lucinkou tráví většinu volného času v přírodě. Domácnost s nimi sdílí ještě fenka labradora Adéla, která je Lucčinou největší kamarádkou.

Jana pochází z velké rodiny. Má tři sourozence. Sama je nejstarší z nich, proto jako malá rodičům hodně pomáhala s péčí o ostatní. Už jako dítě mívala zdravotní problémy. Zauzlovávala se jí střeva a proto byla často pod kontrolou lékařů. V pubertě se k tomu přidaly gynekologické problémy spojené s tvorbou cyst. Po jedné větší operaci v jejích 19 letech věděla, že nikdy nebude moct mít děti. Jak sama říká, už v té době si byla jistá, že si jednou bude chtít nějaké dítě osvojit. Toto téma řešila již během svého prvního manželství, ale její muž se toho obával. To byl nakonec hlavní důvod jejich rozvodu. S Petrem tuto záležitost řešili hned od počátku jejich vztahu a sňatek se rozhodli uzavřít mimo jiné i proto, aby tím pro sebe usnadnili proces osvojení.

Petr byl jedináček, který vždy toužil po velké rodině. Z prvního manželství má syna, kterému je dnes 8 let. Žije u matky, ale s otcem se pravidelně stýká. Svou první ženu poznal na vysoké škole. V době jejich společné promoce již byla těhotná. Bydleli spolu u jejích rodičů, což s sebou přinášelo časté spory. Prý se odcizili. Jediné, co je pojilo byl jejich syn. Poté, co se Petr sblížil s Janou, požádal o rozvod a společně se odstěhovali do 1+1 v podnájmu. Hypotéku na současný byt si vzali až v době, kdy se rozhodli pro osvojení.

Lucinka je míšenka. Matka byla Češka, otec Rom. Narodila se, když její matce bylo 17 let. a v té době bydlela společně se svou invalidní matkou. Nejprve se prý v rámci možností poměrně snažila o Lucinku pečovat, ale

poté co se u ni začalo projevovat astma, nestačila na to a sama se rozhodla dítěte vzdát. To byl Lucince rok a 5 měsíců. Otec o ni údajně neprojevil nikdy zájem. Poté strávila Lucinka v kojeneckém a následně dětském domově další 3 roky. Problémem, proč nebyla nikým osvojená dříve, byl jednak její původ a jednak zdravotní problémy. Ty se však časem pod dohledem lékařů výrazně zlepšily. Dnes už je temperamentní Lucka v nové rodině více než rok a vypadá to, jakoby sem patřila od narození.

Cesta k Lucince.

Na rozdíl od manželů z první kasuistiky, byli Petr s Janou o celém procesu osvojení předem dobře informovaní. To bylo dané převážně jejich vlastní iniciativou ve shánění veškerých informací od odborné literatury až po konzultace se zaměstnanci liberecké poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy.

Během prověřovacího kolečka nepocítovali tolik nepříjemných pocitů, jako tomu bylo v případě Martiny a Pavla, pouze se jim to zdálo zdlouhavé a příliš „šťouravé“. Také jim přišlo, že jim všichni podsouvají hlavně ty špatné případy, jak může osvojení dopadnout, s dobrými konci se setkávali pouze prostřednictvím diskusí na internetových portálech. Občas měli pocit, že je chtějí odborní zaměstnanci spíš odradit, místo toho, aby je podpořili.

Jana s Petrem uvedli ve svých požadavcích, že jim nezáleží na tom, zda budou mít holčičku, nebo chlapečka. Nebáli se ani menších zdravotních problémů a i kvůli Petrovu prvnímu synovi chtěli dítě starší 3 let, aby k sobě případně mohli najít cestu.

Možná i díky těmto nepřilíživě náročným požadavkům se k nim Lucinka dostala po necelém roce od podání žádosti. Nejprve ji navštěvovali v dětském domově. Ihned si ji zamilovali. Absolvovali takto během 6 týdnů 8 návštěv. Při té poslední spolu strávili celý den i společně s Petrovým synem a poté se od nich nechtěla Lucinka odloučit. Za další dva dny už jela se svými novými rodiči domů.

Následujících pár týdnů bylo náročných. Lucinka se nechtěla zejména od Jany hnout na krok. Plakala pokaždé, když se od ní na chvíli vzdálila.

Na čas se také zhoršily její zdravotní problémy. Intenzivní péče obou rodičů, otevřená komunikace a trpělivý přístup však vedly k tomu, že se vše poměrně brzy ustálilo. Nutno zmínit, že i v této době využívala Jana služeb liberecké poradny a jak říká, velmi jí to pomohlo zvládnout krizové situace.

Petrův syn bere Lucku, jako mladší sestru. Sice někdy přecení její síly a zdravotní stav, což vyvolává nelibost rodičů, celkově jsou však Jana s Petrem mile překvapeni tím, jak Lucku a celou záležitost osvojení výborně přijal.

Nyní navštěvuje Lucka na 4 hodiny denně speciální školku s malým počtem žáků, kde je dobře sledován její zdravotní stav. Z počátku sem chodila velmi nerada, odchod rodičů často oplakala, ale když získala jistotu, že se pro ní opět vrátí, přestala být v napětí a brzy se zapojila do her ostatních dětí, mezi kterými má dnes již kamarády.

Na první pohled není znát, že je napůl Romka. Jana s Petrem jsou oba snědí, takže Lucky vzhled zatím nevyvolává u dětí otazníky. Lucinka dobře ví, že Jana s Petrem nejsou jejími pravými rodiči, přesto je nazývá maminkou a tatínkem a ke své minulosti se zatím nevrací. Jana říká, že její otázky očekávají a jsou na ně připraveni. Také oni by si do budoucna rádi osvojili další dítě.

Co jim chybělo, co by uvítali dnes.

Na špatnou informovanost si Jana s Petrem nestěžovali, i když přiznávají, že to, co se lidé dozvědí na městském úřadě jsou informace opravdu jen základní a ani zdaleka nepřipraví osvojitele na to, co je čeká.

Zároveň Jana zmínila, že by měl existovat nějaký systém, který by informoval matky v nesnázích o možnostech dát své dítě do náhradní rodinné péče. Často by se tím mohlo předejít jejich nepříjemným pocitům studu, výčitkám apod. a mohlo by to vést k urychlení a zjednodušení některých případů.

Vzhledem k tomu, že Jana s Petrem využívali po celou dobu možnosti internetových poraden i osobních schůzek v poradně pro rodinu, zvládali celý proces i období očekávání bez větších problémů, či pocitů nervozity.

Jediné, co Janu mrzí je, že takové zařízení, jako je poradna v Liberci není i u nich na malém městě. Že tedy nemůže využívat jejich služeb v takové míře, jak by si někdy přála.

Také by uvítala, kdyby existoval nějaký klub pro děti osvojitelů, kde by se navzájem setkávaly. Mohlo by to posílit pocit jejich vzájemnosti a zároveň vědomí toho, že na osvojení není nic špatného, že je to docela normální věc. Stejně jako pár z první kasuistiky mají trochu obavy z toho, až půjde Lucinka do školy. Z přístupu učitelů a dětí.

O tom, co jiného by jim ještě chybělo zatím neuvažovali.

8 DISKUZE

Během rozhovoru s jednotlivými rodinami jsem si všimla rozdílu v jejich přístupu k osvojení.

V prvním případě se jednalo o manželé, kteří se po dlouholetém vztahu a několika pokusech o umělé oplodnění začali zabývat myšlenkou na osvojení dítěte. Teprve po roce se rozhodli v tomto směru udělat první krok. Věděli přesně, jaké dítě chtějí a co by určitě nezvládli. Přáli si za každou cenu zdravé bílé miminko.

Na začátku toho věděli o osvojení velmi málo. S jednotlivými aspekty se setkávali až přímo během samotného procesu, což vedlo často k rozčarování a napětí. Nebyli připraveni na to, jak se s nimi bude jednat a že by to mohlo všechno tak dlouho trvat. Do této doby nevěděli, jaké všechny služby jsou nabízeny rodinám osvojitelů a jak by jich mohli využít. Sami postrádali hlavně lidštější přístup, větší informovanost, možnost poradit se s rodinami, které již osvojené dítě mají. Vadila jim zejména složitost celého systému a jeho zdlouhavost.

V druhém případě zde byla žena, která již od své rané dospělosti věděla, že nikdy své dítě neporodí. Od té doby se na možnost osvojení připravovala. Do této přípravy zasvětila i svého manžela a společně se poté domluvili na kritériích, jaké dítě by rádi osvojili.

Informace o osvojení měli dostatečné, ale k většině z nich se dostali z vlastní iniciativy. Využívali při tom i služeb poraden. Stejně, jako u prvního případu, i jim se zdál celý proces zbytečně komplikovaný, ale byli na něj poměrně dobře připraveni. Služeb poradny využívali i poté, co již měli dítě doma. Mezeru v informovanosti vidí zejména směrem k matkám, které by mohly potenciálně darovat dítě k osvojení.

V obou případech pociťují rodiny obavu se začleněním dítěte do školního prostředí. Rádi by, aby přístup a komunikace vyučujících byla proaktivní v tom směru, aby ostatní děti nevnímaly osvojení jako něco nenormálního, ale jako samozřejmou věc, jako je dnes například již často brán rozvod rodičů.

Domnívám se, že v prvním případě se jednalo o snahu manželů, co nejvíce se přiblížit přirozenému pocitu vlastní rodiny poté, co se jen těžko smiřovali s tím, že žena nemůže otěhotnět. Chtěli se co nejméně lišit. Přáli si zdravé bílé miminko, se kterým by prožívali všechna jeho poprvé. Jejich sen se jim splnil, i když si prožili několik rozčarování a nepříjemných pocitů během procesu osvojení i po té. Většinu z nich způsobil přístup jednotlivých odborníků a také jejich okolí, na který nebyli připraveni. Sice tvrdí, že by uvítali některé služby pro osvojitele, ale do této doby nepodnikli žádné kroky pro to, aby některé z nich vyhledali, nebo se o nich alespoň snažili nelézt nějaké informace. Měla jsem z toho dojem, že nadále nechtějí příliš rozebírat fakt, že malý Honzík není jejich dítětem od počátku a chtějí působit, jako každá jiná rodina. Na druhou stranu jsem v tomto případě ocenila, že se byli schopni předem domluvit na tom, co chtějí, na co mají síly a na co ne. A také to, že kdyby kdykoliv během procesu zapochybovali, radši od žádosti odstoupí.

U druhé rodiny jsem se setkala s cílevědomým přístupem matky, která již několik let byla smířena s tím, že jiné než osvojené dítě mít nebude a téměř po celou tuto dobu se na možnost osvojení připravovala. Partnera, který by chtěl a byl schopen s ní toto podstoupit našla až po prvním nevydařeném manželství. Myslím si, že u svého druhého partnera udělala dobře v tom, že o této své touze diskutovali hned od počátku. To, jaké dítě budou chtít bylo výsledkem společné domluvy a jistých kompromisů.

U tohoto páru bylo také vidět, že cesta k informacím ze strany městského úřadu sice není ideální, ale možnost jak se k nim dostat a lépe se tak připravit na všechny okolnosti, na které partneři narazí, tu je. V případě krize, která nastala po příchodu dívky do rodiny, věděla matka, na koho a kam se obrátit o radu, což jí umožnilo vypjaté situace ustát a nenarušit tak jinak křehce vznikající vztah.

Souhlasím s oběma rodinami, že by se již při prvním kontaktu na městském úřadě měli žadatelé dozvědět co nejvíc. Mohlo by k tomu stačit více vyhrazeného času sociální pracovnice společně s informační

brožurkou, kde by mohly být uvedeny ty nejdůležitější kontakty, seznam služeb, které jsou pro osvojitele nabízeny, včetně doporučené literatury.

Obavy ze začlenění dětí do školního kolektivu by mohla zmírnit informovanost vyučujících o tom, jak k dětem osvojitelů přistupovat a jak toto komunikovat mezi ostatní děti. Přiznám se, že zatím nemám moc představu, jakým způsobem by takové proškolení učitelů mohlo probíhat. Zajímavý mi také přišel postřeh o nedostatečné informovanosti matek, které se nacházejí v těžké životní situaci, a pro které by byla možnost dát dítě k osvojení vysvobozující. Mohlo by se tím předejít mnoha osobním tragédiím, které dítě poznamenají na celý život.

Celkově jsem shledala postřehy jednotlivých rodin velmi přínosné. Jedná se sice pouze o dvě rodiny, ale už zde jsem si mohla všimnout shody v určitých oblastech. Víím ale, že proto abych z těchto rozhovorů dělala konečné závěry, to opravdu nestačí. Touto problematikou bych se chtěla podrobněji zabývat ve své diplomové práci, kde bych ráda použila hromadné empirické šetření založené na zobecněném rozboru a početním zpracování údajů získaných od většího počtu rodin.

9 ZÁVĚR

Ve své práci se zaměřuji na proces osvojení v rámci náhradní rodinné péče. Cílem této práce bylo zejména zmapování služeb osvojitelům a zjištění, zda a jak jsou využívány v praxi.

V první kapitole nejprve představuji jednotlivé formy náhradní rodinné péče, jejich právní zakotvení, definice a principy. Podrobněji se zabývám pěstounskou péčí a osvojením. V druhé kapitole se snažím zachytit, ze svého pohledu, nejpodstatnější rozdíly mezi těmito dvěma formami náhradní rodinné péče.

Od třetí kapitoly se v práci zabývám již převážně procesem osvojení. Nejprve zde popisuji hlavní účastníky procesu – žadatele, opuštěné děti a sociálního pracovníka. Popisuji zde jejich postavení a role. Také to, čím si musejí projít, co prožívají a jaké potřeby a zájmy je vedou k tomu, aby společnými silami vytvořili novou rodinu. U osob sociálních pracovníků zmiňuji svůj názor na to, že by měly absolvovat sebezkušenostní výcvik v supervizi.

Dále rozebírám podrobně proces, kterým uvedení účastníci musejí projít. A to od období zvažování, ve kterém jim může pomoci poradenství v rámci náhradní rodinné péče, přes posuzování žadatelů, období očekávání až po první kontakt s dítětem a jeho postupné začleňování do rodiny. Během těchto fází procesu upozorňuji na jeho náročnost a na možnosti toho, čím přispět k lepšímu zvládnutí krizových situací a jak se na něj celkově připravit.

Z mého pohledu velmi zajímavou kapitolou jsou možná úskalí, se kterými se osvojitelé často setkávají a měli by na ně být připraveni. Proto v páté kapitole uvádím jejich příklady, jakým je například vysoké očekávání osvojitelů, minulost dítěte nebo dědičné vlivy. Mimo popisu jejich hlavních rizik, opět upozorňuji na výhody dobré informovanosti a připravenosti osvojitelů, jenž je mohou minimalizovat.

V šesté kapitole se dostávám k systému sociálních služeb nabízených pěstounským rodinám, či osvojitelům. Snažila jsem se zde uvést

nejznámější a nejlépe dostupné služby a popsat, co vše nabízejí. V praktické části této práce jsem se poté zaměřila na to, zda – li a jak jsou tyto služby využívány. Použila jsem k tomu příklady dvou kasuistik rodin, které byly ve svých příbězích i postupech dosti odlišné.

Na těchto kasuistikách se ukázalo například to, jak může dobrá informovanost a využívání služeb předcházet napětí a pomáhat při řešení některých problémů. Také z nich vyplývá, že míru informovanosti mohou z velké části ovlivnit žadatelé sami. První z uvedených rodin nevěděla téměř nic o službách nabízených osvojitelům, druhá rodina jich využívala pravidelně v případě zvýšené potřeby. Informace poskytnuté úřadem sociální péče se zdály být oběma rodinám nedostačující. V obou případech by uvítaly větší veřejnou, obecnou informovanost, aby se téma osvojení stalo běžně komunikovanou záležitostí. Vidí to jako možnou ochranu svých dětí před potenciálními traumaty, nebo také jako možné usnadnění rozhodování matek, zda –li dát své dítě k osvojení.

Jelikož ve své práci uvádím zkušenosti pouze dvou rodin, nemůžu z ní vycházet pro konečné závěry. Pouze zde uvažuji o možnostech toho jak zvýšit základní informovanost v otázkách osvojení. Reaguji tak na postřehy obou rodin. Do budoucna bych ráda provedla podrobnější šetření u většího vzorku rodin, ze kterého by mohly vzniknout přesné, konstruktivní návrhy, jak některé opakující se situace a problémy řešit. To by mělo být výsledkem mé budoucí diplomové práce.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ:

ARCHEROVÁ, C. *Dítě v náhradní rodině*. Přel. Petra Vlčková. Praha: Portál, 2001, 115 s. ISBN 80-7178-578-4

BOUČKOVÁ, T., *Indiánský běh*. Bratislava: Fragment, 1991, 123 s. ISBN 0-85508-00-1

BEVAUVAISOVÁ - GODWINOVÁ, L.B., GODWIN, R., *The complete adoption book. Everithing you ned to know to adopt a child*. 3.rozš.vyd. Avon: Adams Media, 2005. 690 s. ISBN 1-59337-639-4.

GILMANOVÁ, L., *The adoption resousce book. Everithing you ought to know about creating an adoptive family*. 4.rozš.vyd. New York: Collins, 1998. 576 s. ISBN 0-06-273361-3.

HOLUB, M. a kol., *Zákon o rodině - komentář a předpisy související - k 1.9.2007 / 8.*. Praha: Linde, a.s. 2007. 752 s. ISBN 978-80-7201-668-6.

KULUCHOVÁ, J. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 1992. 140 s. ISBN 80-85529-01-7.

KONEČNÁ, H., *Na cestě za dítětem. Dvě malá křídla*. Praha: Academia, 2003, 318 s. ISBN 80-200-1055-6. SCHMIDTOVÁ, E., *Listy nielen o adopcii*. Martin: Vydavateľstvo Osvěta, 1990. 264 s. ISBN 80-217-0150-1

KOVAŘÍK, J. a Kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál, 2004, 156 s. ISBN 80-7178-957-7.

MATĚJČEK, Z. (ed.), KOLUCHOVÁ, J. a Kol., *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 1995. 176 s. ISBN 80-7178-065-0.

MATĚJČEK, Z. a kol., *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z., *Otázka identity dítěte v náhradní rodinné péči*. In *Náhradní rodinná péče*, KOVAŘÍK, J. (ed.). Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR – Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1982, s.133-141.

MATĚJČEK, Z., a kol., *Náhradní rodinná péče. Průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-7178-304-8.

PACNEROVÁ, J., BUBLEOVÁ, V., *Příběhy nových rodin*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 1998. 56 s.

SCHMIDTOVÁ, E., *Listy nielen o adopcii*. Martin: Vydavateľstvo Osvěta, 1990. 264 s. ISBN 80-217-0150-1.

SCHOOLEROVÁ, J. E., *Adopce, vztah založený na slibu*. Přel. Mirka Čejková. Praha: Návrat, 2002, 217 s. ISBN 80-7255-066-7.

ŠKOVIERA, A., *Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-318-5

RESUMÉ

Jméno a příjmení : Jitka Chlupáčová

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Rok: 2007

Název práce: Osvojení, jako forma náhradní rodinné péče.

Sociální služby osvojitelům. Jejich využití v průběhu procesu osvojení a následná péče o rodinu.

Vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová PhD.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, osvojení, sociální služby

Ve své práci se snažím zmapovat oblast náhradní rodinné péče a zaměřuji se při tom na osvojení, jeho proces a na služby, které jsou nabízeny osvojitelům.

Práce obsahuje rozdělení náhradní rodinné péče a její právní zakotvení. Dále srovnávám dva z mého pohledu nejvýznamnější způsoby NRP, kterými jsou osvojení a pěstounská péče. Celkově jsem se ve své práci zaměřila převážně na proces osvojení, jeho fáze a možná úskalí se kterými se osvojitelé v jejich průběhu mohou setkávat. V návaznosti nato mapuji systém sociálních služeb, které fungují v ČR a které by měly osvojitelům tento proces usnadňovat.

V jednotlivých částech své práce poukazuji na to, jak služby osvojitelům mohou rodinám pomoci s přípravou na celý proces, v jeho jednotlivých fázích a také i při následujícím řešení případných krizí.

Jedním z hlavních cílů bylo zjistit, jak jsou o těchto službách rodiny informovány, kde se s nimi mohou setkat a zda –li je využívají. Dále jsem chtěla zjistit, co mezi těmito službami osvojitelé postrádají a co by z jejich pohledu proces osvojení mohlo usnadnit.

V praktické části uvádím dvě kasuistiky rodin na základě osobního rozhovoru s nimi. Uvádím zde základní informace o rodinách, jejich osvojeném dítěti a také o tom, jak proces osvojení prožívaly. Zaměřuji se při tom na zdroje jejich informovanosti, na co v průběhu procesu narážely, s čím by jim případně některá ze sociálních služeb mohla konkrétně pomoci a co by uvítaly jako změnu, případně doplňující službu.

Postřehy z těchto kasuistik jsem zahrнула do konečné diskuse společně s mými vlastními komentáři a návrhy. Zároveň jsem zde zmínila možnost pokračování v tomto tématu v podobě podrobnějšího šetření v rámci mé diplomové práce.

OPONENTSKÝ POSUDEK na bakalářskou práci

Jméno studentky: Jitka Chlupáčová

Název práce: **Osvojení, jako forma náhradní rodinné péče.**

Podtitul: Sociální služby osvojitelům. Jejich využití v průběhu procesu osvojování a následná péče o rodinu.

Formální informace o práci:

Celkový počet stran : 51

Členění práce: Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou

Počet kapitol : 8, podkapitol 1.řádu: 14 podkapitol 2.řádu: 8

Počet literárních pramenů : 17

Přílohy : 0

Citace jsou prováděny dle normy a řádně uvedeny v textu. Po stránce vyjadřování a gramatiky je práce v pořádku.

Obsahové hledisko:

Téma je velice vhodně voleno, zcela odpovídá zaměření studovaného oboru. Autorka je si vědoma, že osvojení dítěte v náhradní rodinné péči je velmi složitým procesem, jak z právního tak sociálně - psychologického hlediska. Chopila se tohoto tématu s otevřeností a odvahou, která svědčí o tom, že se jím opravdu vážně zabývala, a nebylo pro ni jen předmětem náhodné volby pro bakalářskou práci.

Zpracování je precizní a svědomité, autorka v první kapitole teoretické části pečlivě popisuje všechny formy náhradní rodinné péče, neopomíjí zmínit i příslušné právní normy. Ve druhé kapitole popisuje rozdíly mezi pěstounskou péčí a osvojením, kde se netají svými názory, které jsou realistické. Ve třetí kapitole se zabývá psychologii jednotlivých účastníků procesu osvojování – rodinami, dětmi, sociálními pracovníky. Čtvrtá kapitola je věnována procesu osvojení a jeho jednotlivým stádiím. Pátá kapitola je o všech možných úskalích provázejících proces osvojování. Šestá kapitola je výčtem sociálních služeb operujících na poli náhradní rodinné péče a jejich stručnou charakteristikou. Praktická část (7 kapitola) sestává ze dvou ilustrativních případových studií. Jedná se o kasuistiky dvou rodin, které popisují proces a obtíže spojené s právním mechanismem osvojování dětí v ČR. Osmá kapitola je diskusí nad sebraným kasuistickým materiálem.

Připomínky :

Z formálního hlediska chybí v úvodu práce definice a přesné vymezení pojmů. Z obsahového hlediska v praktické části, můžeme konstatovat, že kasuistického materiálu

není mnoho, má charakter ilustrativních případových studií a je zaměřen pouze na proces osvojení. Domnívám se, že autorka mohla vytěžit více z rozhovorů s rodinami za pomoci např. hloubkových nestrukturovaných rozhovorů. Autorka se nepouští do oblasti výchovných problémů s osvojenými dětmi, což není ani cílem její práce, nicméně za otázkou k obhajobě bych zvolil tuto: **Jaké výchovné problémy provázejí proces osvojování?**

Závěr :

Práce je vhodně strukturována, autorka dokázala, že umí pracovat s literaturou a problematiku se jí podařilo zvládnout. Ocenit musíme, že práce má charakter informativního materiálu, který by mohl sloužit i jako jakási vstupní informace pro lidi uvažující o osvojení dítěte. Tvoří jakousi základní mapující sondu do této problematiky. Vyjadřování je jasné a srozumitelné a autorka dobře prezentuje vlastní názory. Nedostatky v práci nebrání tomu, aby byla doporučena k obhajobě.

V Praze dne 19.9. 2008

Zpracoval Mgr. Jan Jakub Zlámaný

Posudek bakalářské práce

Jitky Chlupáčové

Osvojení, jako forma náhradní rodinné péče.

Autorka se ve své práci zaměřuje na institut osvojení, jako na jednu z možných forem náhradní rodinné péče. S využitím kasuistik rodin, které procesem osvojení prošly, ukazuje slabá místa současného systému.

Téma vzhledem k současným potřebám oboru	vysoce potřebné	potřebné	okrajové	irelevantní
Téma vzhledem k možnostem zpracovatele	zvoleno adekvátně	téma je příliš rozsáhlé	téma mohlo být širší	předkladateli chyběla možnost adekvátně téma uchopit
Typ práce	teoretická	kompilační	srovnávající systémy	empirická
Rozsah práce	přiměřený	nedostatečný	příliš velký	
Struktura práce	vyvážená	nevyvážená	s chybějícími významnými teoriemi	s chybějícími daty
Schopnost formulovat vlastní názory/východiska	výborná	dobrá	nejasné vlastní názory/ nejasná východiska	
Stylistika	přiměřená	šroubovité vyjadřování	vyjadřování příliš hovorové	
Gramatika	správná	s ojedinělými chybami	s množstvím chyb	
Úprava textu	přiměřená	příjemná	nepřehledná	
Práce s literaturou	přiměřená	zbytečně mnoho citací/ citace zbytečně dlouhé	málo citované literatury	
Využívání zahraniční literatury	přiměřené	citací z cizí literatury je minimum	citace z cizí literatury chybí	
Zpracování přehledu pramenů	správné	s menšími nedostatky	se závažnými nedostatky	
Formulace hlavního problému/ výzkumné otázky	jasná	není zcela jasná	chybí	
Metody	zvolené adekvátně, použito více metod	použita jedna metoda, je adekvátní	daly se užít adekvátnější metody	metody nejsou zvoleny adekvátně
Zpracování dat	kvantitativní, statistické	kvalitativní	kvantitativní, třídění prvního stupně	
Praktická využitelnost výsledků	vysoká	dobrá	nejasná	
Naplnění cíle práce	cíl splněn	cíl splněn částečně	cíl se nepodařilo naplnit	
Hodnocení	výborně	velmi dobře	dobře	nevyhovuje

Jiné připomínky: Práce byla autorkou konzultována až ve vysokém stupni rozpracovanosti, kdy bylo obtížné zohlednit všechny připomínky vedoucí práce. Přesto se domnívám, že má toto téma potenciál být hlouběji zpracováno např. v rámci diplomové práce s využitím dalších metod. Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení **velmi dobře**.

Otázky k obhajobě:

1. Kde vidíte slabiny současného systému osvojení v ČR?
2. Na základě zjištění vaší práce navrhnete optimální nabídku služeb pro osvojitele na úrovni kraje.

Datum: 19.9.2008

Zpracovala vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D. v.r.

Jasle'no mini'leu
